

Hedenius hade rätt lätt att bli ovän med folk, även med gamla vänner, något som också väl framgår av Nordins bok. Även jag drabbades ibland av hans ovilja, men det ordnade alltid upp sig efter en tid. Åtminstone uppfattade jag det så. I många andra fall – t.ex. med kollegerna Konrad Marc-Wogau och Harald Ofstad – var det värre. Jag minns exempelvis hur Hedenius vid Anders Wedbergs begravning gick långa omvägar för att slippa komma i närheten av Ofstad. Jag tyckte det var beklämmande. Men förmodligen var det väl så att Hedenius sårbarhet och känslighet var något som hängde intimt ihop med hans begåvning och hans kreativitet. Svante Nordin uttrycker saken så, att Hedenius ”behövde tillskottet av adrenalin för att skriva”. Han fortsätter:

Men naturligtvis måste ilskan kanaliseras, behärskas, ingå förbund med skarp-sinnet, klarsynen, formuleringskonsten och det goda humöret. När det lyckades, som i striden om *Tro och vetande*, blev Hedenius en polemisk skriftställare på högsta nivå och vann mästerskap inom den konst som han själv hyllade, ”konsten att väcka förargelse”.

Jag tycker att detta är en bra och rättvisande beskrivning. Särskilt Hedenius formuleringskonst och goda humör är det som gör att hans bästa skrifter fortfarande är läsvärda.

LARS BERGSTRÖM

Från nytta till rättigheter. En politisk-filosofisk odysseé

Stellan Welin

Daidalos 2003. 268 s. ISBN 91-7173-183-0

Detta är en bok om politisk filosofi med utflykter åt olika håll. Den handlar, liksom en stor del av vår politiska historia, om hur en rimlig politisk organisation ska kunna hindra oss från att slita varandra i stycken i privata religiösa, etniska och klassrelaterade stridigheter utan att samtidigt förkväva våra liv. Kort sagt: hur ska säkerhet och trygghet kunna förenas med frihet? (s. 8)

Så inleder Stellan Welin sin nyutkomna bok *Från nytta till rättigheter. En politisk-filosofisk odysseé*. Här får vi stifta bekantskap med allt ifrån populationsaxiologiska och andra högst abstrakta tankegångar, till resonemang kring sådana praktiska problem som prostitution och organhandel. Att vi har att göra med en bok ”med utflykter åt olika håll” är med andra ord ingen överdrift.

Introduktionen i övrigt består av en, lätt värderande, lägesrapport över tillståndet i världen. Welin skriver att vi lever i en splittrad värld full av motsättningar och rövarkapitalism, att växthuseffekten bidrar till

att vädersystemen och de stora världshaven förändras, att det finns en förfärande stor andel människor som lever i fattigdom – och att någonting bör göras åt dessa problem. Vidare får vi veta att medborgaren i den moderna välfärdsstaten satsar på sig själv och vänder såväl politik som lokal gemenskap ryggen, och att man kan urskilja två olika synsätt i förhållande till detta fenomen: dels finns de som betonar individens rättigheter och som snarast betraktar den politiska gemenskapen som en garant för dessa rättigheter, dels finns de som framhäver gemenskapens företrädare och som betonar statens skyldighet att upprätthålla samfundets normer och värderingar.

Riktigt vad poängen är med denna lägesrapport förefaller något oklart. Förmodligen är tanken att den rimliga politiska filosofin som Welin vill finna – om det nu är det han söker efter – också skall erbjuda en lösning till ovan nämnda bekymmer. Men det är ändå svårt att se en tydlig koppling mellan lägesrapporten och diskussionen i senare kapitel.

I kapitel 1 ligger fokus på vad Welin kallar ”rationell nyttomaximering”. Det inleds med en mer allmän karakterisering av den utilitaristiska grundnormen, fortsätter därefter med en redogörelse för ett antal politiska tillämpningar av densamma, och avslutas med en kortare kritisk diskussion. I kapitel 2 ställs framför allt frågan var gränsen för självbestämmande går. Vad har en vuxen människa rätt att göra med sitt liv? Här diskuteras såväl normativt-teoretiska problem som Mills syn på individens värde som mer jordnära ärenden som prostitution och olika enskilda politiska friheter. Kapitel 3 aktualiserar frågan om huruvida vår politiska gemenskap kan baseras på överenskommelse. Här behandlas bl.a. Locke och hans syn på naturliga rättigheter och plikter, liksom idén om samhällskontraktet och dess tidigare förespråkare, Hobbes och Rousseau. Kapitel 4 tar vid där kapitel 3 slutade. Koncentrationen ligger närmast uteslutande på den av Locke särskilt påverkade Robert Nozick och dennes moderna rättighetsteori och försvar av den så kallade minimala staten. I Kapitel 5 diskuteras det, för den politiska filosofin, så viktiga autonomibegreppet. (Självbestämmandediskussionen som inleddes i kapitel 2 fortsätter alltså i viss mån här.) Welin redogör bl.a. dels för en *politisk* variant av autonomibegreppet, dels för en *personfokuserad* variant av detsamma. Därefter försöker han visa på vilket sätt dessa båda uppfattningar om autonomi skiljer sig åt med avseende på rekommendationer för hur samhället bör organiseras. Medan kapitel 4 la tonvikten på den ena av den moderna politiska filosofins bjässar – Robert Nozick – så ligger betoningen i kapitel 6 på den andra – John Rawls. Welin utreder bl.a. Rawls begrepp om reflektivt ekvilibrium, ursprungssituationen och rättvisa som rent spel. Dessutom, vilket är ovanligare, finns här en kortare utläggning om vad Rawls teori ger för föreskrifter i det verkliga

livet. Vad kapitel 7 och 8 beträffar så utgår de från sådana resonemang som redan behandlats tidigare – närmare bestämt autonomi respektive rättigheter. Avsikten med dessa kapitel är förmodligen att helt enkelt förfina tankegången. I kapitel 7 görs detta genom att presentera en modern – eller kanske snarast nygammal – och inflytelserik kritik mot den liberala tanken om statlig neutralitet, vilken antas följa av den minst lika liberala tanken om autonomi. Kritikerna – kommunitaristerna (gemenskaparna) – menar att den liberala, individcenterade, traditionen bortser från att jaget först och främst konstitueras i samverkan med andra, och att liberaler därmed bygger sina teorier på falska moralpsykologiska antaganden. Welin diskuterar såväl styrkor som svagheter i den kommunitaristiska programförklaringen. I kapitel 8, slutligen, återupptas alltså rättighetsdiskussionen – som nu cirkulerar kring frågor som förhållandet mellan intressen och rättigheter, förhållandet mellan politiska och universella rättigheter, samt frågor om demokrati och djurs eventuella rättigheter.

Så långt sammanfattning. Min tanke i det följande är att koncentrera diskussionen kring vissa resonemang som Welin för i kapitel 2, för att därefter ge ett avslutande, kortare, omdöme av boken i dess helhet.

I avsnittet ”Rationella straff”, kapitel 2, skriver Welin om den enastående brutalitet som präglade det tidiga 1800-talets lagstiftning. Förutom avskräckning var syftet – troligtvis det huvudsakliga syftet – ren vedergällning.¹ Med utilitarismens intåg på den politiska arenan, företrädesvis genom Jeremy Bentham, förmedlades en ny syn på straffen. Av vedergällning och avskräckning ansågs endast den senare aspekten vara av betydelse; endast avskräckning ansågs bidra till att minimera lidandet.

Den utilitaristiska synen på lagstiftningen hade, menar Welin, en del intressanta implikationer. En sådan implikation var, åtminstone enligt Bentham, att straffsätserna bör korrelera med gärningsmännens motiv. Brott begångna i hastigt mod – t.ex. en oöverlagd misshandel på krogen – borde exempelvis beläggas med lägre straff, medan den som hade starka bevekelsegrunder för brottshandlingen – t.ex. en fattig som stjal mat – borde dömas till hårdare straff.²

¹ För den intresserade finns en längre passage i Michel Foucaults *Övervakning och straff. Fängelsets födelse* (Lund: Arkiv, 1987), som vittnar om nämnda brutalitet.

² Huruvida Bentham drog rätt slutsatser av den utilitaristiska grundnormen är en empirisk fråga. Welin går inte i detalj in på just detta, men man skulle väl kunna tänka sig att de nyss nämnda straffen i sig själva har ogynnsamma effekter – kanske för att de *upplevs* som orättvisa – varför det mycket väl kan finnas (utilitaristiska) skäl att inte på detta sätt låta straffsätserna korrelera med brottslingarnas motiv. Eventuellt – ja, troligtvis, skulle jag själv säga – följer liknande retributiva slutsatser ur utilitarismen som ur en åtminstone inte alltför hämnd-

Utöver bestraffningar diskuterar Welin framför allt fördelningspolitik, och i synnerhet vad sådana empiriska iakttagelser som avtagande marginalnytta, alternativnytta och dynamiska effekter (dvs. att en ekonomi behöver ojämlikheter för att vara innovativ), kan tänkas ha för implikationer för utilitarismen. Uppmärksamheten ligger, liksom beträffande kriminalpolitiken, på att vi utifrån olika slag av erfarenhetsmässig evidens når olika slutsatser med utgångspunkt i ett utilitaristiskt synsätt. Trots att vi så att säga är *ense* om den normativa premissen i resonemanget, så är vi till följd av att vi är *oense* om de empiriska premisserna och konsekvenserna av vårt handlande också *oense* om slutsatserna. (Utilitarismen är således inte med nödvändighet förbunden med någon särskild politisk uppfattning.)³

Kapitlet avslutas med vad Welin betecknar som ”några problematiska konsekvenser” med utilitarismen – särskilt då utilitarismen i hedonistisk skepnad. Det första huvudproblemet handlar om hur utilitarismen förhåller sig till maximering av nyttan på teknisk-kemisk väg, framtida generationer och ätande av andra. Jag skall säga några ord om de två förstnämnda synpunkterna.⁴

När det gäller maximering av nyttan på teknisk-kemisk väg åskådliggörs problematiken med hjälp av Nozicks fiktiva upplevelsemaskin, till vilken vi människor kan ansluta vårt nervsystem och därigenom uteslutande uppleva välbehag. Welin skriver:

Vad är det som är fel med upplevelsemaskinen? Är en permanent inkoppling inte alls en permanent vistelse i det artificiella paradiset utan snarare en form av självmord, vilket Nozick hävdar. Det förefaller mig som om ett fel med upplevelsemaskinen är att den producerar våra upplevelser ”på fel sätt”. De blir artificiella och inte ”verkliga”. Därmed blir njutningen och glädjen mindre värd. (s. 35)

För att få reda på vad som menas med ”fel sätt” respektive ”rätt sätt”, och därigenom kunna ta ställning till detta argument, hänvisar Welin

lysten pliktetisk norm. I hypotetiska fall, med en given *ceteris paribus*-klausul, kan vi naturligtvis föreställa oss att Benthams slutsatser är rimliga. I praktiken är emellertid inte allt annat lika, och därför finns också avsevärt mer att beakta än enbart avskräckningseffekten.

³ Jag tror att diskussionen här skulle tjäna betydligt på att resonera mer kring frågan om vad utilitarismen i praktiken, i bestämda situationer, faktiskt kan tänkas ge för handlingsrekommendationer, i stället för att fokusera på det trots allt välkända sakförhållandet att utilitarister, av ovan nämna orsaker, kan komma fram till olika uppfattningar om hur samhället bör organiseras.

⁴ Skälet till att jag inte behandlar frågan om utilitarismens syn på ätande av andra är att Welin inte förklarar på vilket sätt detta skulle vara ett problem för utilitarismen. De argument som framförs bemöts därefter av honom själv.

(ospecificerat) framåt i boken. Troligtvis syftar han på en diskussion i kapitel 5 rörande vilka krav vi bör ställa på preferenser för att de skall kunna ge upphov till autonomi (i personcentrerad mening). Welin skriver:

En svår fråga är vad ”på rätt sätt” innebär. Först och främst betyder det att preferenserna ska ha uppkommit på ett *moraliskt acceptabelt sätt*. Det betyder ofta – men inte alltid – att de ska ha uppkommit utan att tvång har utövats, men det finns också [...] situationer där ”tvångsmässig” preferensbildning tycks ge upphov till (en period av) autonomt liv. Kanske kan vi uttrycka våra intuitioner om ”rätt preferensbildning” som att preferenserna ska ha bildats på ett naturligt sätt. Tyvärr är det nästan oöverstigligt att på ett tydligt sätt skilja mellan ”naturligt” och ”artificiellt”. (s. 144)

På vilket sätt detta skulle tala emot att låta ansluta sig till upplevelsemaskinen är dock oklart. En preferens för att låta ansluta sig kan ju, för det första, mycket väl ha uppkommit på ett moraliskt acceptabelt sätt; för det andra – vilket tycks spela mindre roll – kan naturligtvis en sådan preferens ha uppkommit utan att tvång utövats. Men det här motargumentet tycks vara vilseledande, eftersom det enligt Welin knappast är själva preferensen att låta sig anslutas till upplevelsemaskinen som uppkommit ”på fel sätt”; ”på fel sätt” tycks snarare avse det sätt på vilket maskinen producerar upplevelser.⁵ Å andra sidan har jag inte funnit något annat textavsnitt i boken där det ges en rimligare förklaring till denna Welins första invändning mot utilitarismen. Kanske tänker sig Welin att vi rent intuitivt skall förstå hur och varför upplevelsemaskinen producerar upplevelser ”på fel sätt”. Och kanske finns också de som spontant låter sig övertygas av detta. För många andra – ja, särskilt de som inte ens känner motvilja gentemot tanken att träda in i upplevelsemaskinen – fordras dock en grundligare analys än så.

Jag tror själv att Nozicks exempel med upplevelsemaskinen på sin höjd påvisar bristfälligheter i *motivationsantagandet* att vi människor alltid strävar efter att främja vårt eget välbefinnande (psykologisk egoism eller psykologisk hedonism). Att det även skulle få oss att ifrågasätta den *välfärdsteoretiska* åsikten att lust är det enda som har positivt egenvärde har jag däremot svårare att se. Ännu besvärligare att förstå är förstås hur det skulle kunna utgöra en invändning mot den utilitaristiska grundnormen som sådan.

När det gäller framtida generationer hävdas, mycket riktigt, att totalutilitarismen – dvs. den utilitaristiska variant som antar att det är den totala mängden nytta i världen som är viktig, och inte t.ex. den genom-

⁵ Vad som menas med att upplevelsemaskinen producerar ”artificiella” upplevelser är även det oklart, om det nu, som Welin menar, är svårt att göra tydlig skillnad mellan ”artificiellt” och ”naturligt” (= verkligt?).

snittliga nyttan – leder till vad som, alltsedan Derek Parfit, blivit känt som ”den motbjudande slutsatsen”:

För varje möjlig befolkning på minst tio miljarder, där alla har en hög livskvalitet, så finns det en tänkbar mycket större befolkning vars existens, om annat var lika, skulle vara bättre, även om dessa lever liv som knappt är värda att leva. (s. 40)⁶

Att vi får så här befängda slutsatser visar, menar Welin, att det är något ”grundläggande fel i några av de grundläggande utilitaristiska utgångspunkterna” (s. 41). Dessvärre diskuteras inte *vari* felet närmare bestämt består. Detta är visserligen inte ovanligt – åtskilliga som skrivit om ”den motbjudande slutsatsen” förväntar sig att man rent intuitivt skall förstå *vari* den motbjudande komponenten ligger – men det är likväl otillfredsställande. Det är nämligen inte alls klart hur vi skall mobilisera våra intuitioner gentemot ett så abstrakt fall. Är vi verkligen klara över vad vi menar med ”en hög livskvalitet”? Och vad menas egentligen med ett ”liv som knappt är värda att leva”? Utan att först svara på dessa frågor är det svårt, för att inte säga omöjligt, att bedöma huruvida ”den motbjudande slutsatsen” verkligen är motbjudande. Som bland andra Torbjörn Tännsjö hävdar, kan det mycket väl vara så att vanliga människor – sådana som du och jag – på det hela taget sällan lever liv som är mer än knappt värda att leva.⁷ Naturligtvis kan Tännsjö, liksom andra som gjort gällande att vi har en tendens att överskatta värdet av våra liv, ha fel. Om man har för avsikt att använda denna populationsetiska illustration i syfte att påvisa ”grundläggande fel i några av de grundläggande utilitaristiska utgångspunkterna”, fordras emellertid att man också behandlar nämnda fråga rörande värdet av våra liv.

Medan det första huvudproblemet med utilitarismen, enligt Welin, handlar om maximering av nyttan på teknisk-kemisk väg, framtida generationer och (möjligen) ätande av andra, så handlar det andra om att utilitarismen leder till dubbelmoral.⁸ Tankegången är den följande:

För en rationell nyttomaximerare är det i många fall rationellt att bryta mot de regelutilitaristiskt formulerade lagarna; ja mer än så: genom att bryta mot dessa

⁶ Se Derek Parfit, *Reasons and Persons* (Oxford: Clarendon Press 1984), s. 388.

⁷ Se t.ex. Torbjörn Tännsjö, ”Why We Ought to Accept the Repugnant Conclusion”, *Utilitas* Vol. 14, 2002, s. 339–59. Denna åsikt finns för övrigt redan i Torbjörn Tännsjö, *Göra barn. En studie i reproduktionsetik* (Stockholm: Sesam 1991).

⁸ I vissa passager får man som läsare känslan av att denna kritik rörande dubbelmoral riktas mot rationell nyttomaximering snarare än mot utilitarismen (se s. 19 och 45f). Men om nu denna rationella nyttomaximering är en implikation av utilitarismen, vilket Welin tycks mena, så drabbar förstas kritiken själva utilitarismen i samma grad som rationell nyttomaximering.

på lämpligt sätt kan i många fall den totala nyttan höjas! Dock är det viktigt att brottet sker på ett speciellt sätt, nämligen i hemlighet. Offentligt måste även brottslingen anbefalla laglydnad – annars blir det ingen höjning av den totala nyttan. Det är dubbelmoral som är det rationella valet. (s. 45)

Denna eventuella implikation av utilitarismen är nog så intressant. Frågan är vad Welin avser med ordet ”dubbelmoral”. Om man nu genom att offentligt ge uttryck för ett visst handlingsätt och samtidigt i hemlighet själv handla på ett annat sätt som verkligen *maximerar nyttan*, så har man därmed inte gjort något som ligger i strid med själva den utilitaristiska principen. Det är ju så att säga vad utilitarismen i föreliggande fall bjuder oss att göra. Det här är trivialt, varför Welin troligtvis med ”dubbelmoral” inte syftar på inkonsistens. Vad han rimligen i stället avser är att ovanstående förfaringssätt ur *andra* moralteoretiska perspektiv – kanske särskilt enligt common sense-moralen – kan tyckas vara tecken på dubbelmoral. Är det något sådant han avser med ordet ”dubbelmoral” är invändningen förstås träffande. Men hur allvarlig är den egentligen?

Ja, problemet är väl att en tilltalande (eller giltig) moralteori bör – åtminstone som de flesta ser det – förklara och systematisera vår intuitiva känsla för rätt respektive fel. Att offentligt ge uttryck för ett visst handlingsätt och samtidigt i hemlighet själv handla på ett annat, skulle kunna vara ett konkret fall som inte stämmer överens med våra välgrundade omdömen om vad som är rätt. Och på så sätt, eftersom detta handlande antas följa från den utilitaristiska grundnormen, utgör det en invändning mot utilitarismen.⁹

Men är då denna implikation så konstraintuitiv? Begrunda följande situation. Ett nazistiskt befäl har i uppgift att bevaka ett koncentrationsläger. De senaste årens händelser har fått honom att ta avstånd från sina tidigare moraliska uppfattningar, men det är ingenting han avslöjar för sina överordnade. Inför dem talar han sig alltjämnt varm om den nazistiska ideologin. Skulle han avslöja var han numera stod, så skulle han bli friställd från sin tjänst (och avrättad), varpå någon annan, mer rättrogen nazist, skulle ta över hans uppdrag. Som läget är nu kan han i stället se till att internerna behandlas relativt väl. I det här fallet tror jag att våra

⁹ Den här invändningen bär tydligt släktskap med vissa delar av Rawls redogörelse för formella villkor för etiska principer. Parterna i ursprungssituationen förutsätts välja principer till en *offentlig* rättvisepuppfattning. Rawls menar att det är möjligt att alla skulle förstå och följa en princip och att detta faktum ändå inte var allmänt känt eller uttryckligen erkänt. ”The point of the publicity condition is to have the parties evaluate conceptions of justice as publicly acknowledged and fully effective moral constitutions of social life”. Se John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1971), s. 133.

överlagda omdömen säger oss att befälet *inte* gör fel genom att offentligt ge uttryck för ett visst handlingssätt och samtidigt i hemlighet själv handla på ett annat. Tvärtom, tror jag att de flesta anser, skulle han göra moraliskt fel om han handlade annorlunda.¹⁰

Citatet ovan aktualiserar inte desto mindre ett annat problem, som förmodligen just Welin inte har i åtanke, men som likafullt kan förefalla svårlost för utilitarismen. Anta att Röda korset uppmanar varje svensk att bidra med 100 kr till en gemensam kassa i syfte att hjälpa 1 miljon människor i ett katastrofområde. Om varje svensk bidrar med 100 kr delas (förmödenheter för) 900 kr ut till varje människa i katastrofområdet. Anta vidare att just jag låter bli att bidra med 100 kr. Varje människa i katastrofområdet skulle då få en tiotusendels öre mindre. Detta är knappast en märkbar skillnad. Samtidigt innebär -100 kr på mitt konto en, om inte kritisk, så åtminstone en *märkbar* skillnad. För de drabbade i katastrofområdet tycks det således inte spela någon roll huruvida just jag bidrar med 100 kr eller inte, medan det, i varje fall i viss grad, gör det för mig. Jag gör större nytta med pengarna genom att investera dem i t.ex. en fotbollsbiljett. Följaktligen tycks utilitarismen påbjuda att jag avstår från att ge mina pengar till Röda korset och i stället gör något annat för dem.¹¹ Paradoxen består i det följande. Det gäller självfallet inte bara för mig att jag bör lägga mina 100 kr på fotboll – det gäller samtliga. Men genom att var och en på detta sätt antas handla i utilitaristisk anda, så maximeras knappast den totala nyttan eftersom människorna i katastrofområdet blir utan bistånd. Att alla svenskar skulle få gå på fotboll vore bra, men naturligtvis långt ifrån lika bra som om människorna i katastrofområdet skulle få tak över huvudet och mat för en tid framöver.

Ett sätt att bemöta denna invändning mot utilitarismen är att förneka att det överhuvudtaget rör sig om något problem. ”Jag bör visserligen

¹⁰ Den här frågan är självfallet inte löst i och med detta. Förespråkare för offentlighetsvillkoret skulle t.ex. kunna gå med på att det i extremfall av det nyss beskrivna slaget vore tillåtet, eller rent av rätt, att vara dubbelmoralisk, men att villkoret ändå generellt sett bör respekteras. Utilitaristen skulle i sin tur kunna svara att även han anser att offentlighetsvillkoret äger ett slags generell giltighet – i vilken grad vi bör respektera det är förvisso en öppen fråga. Osv. Misstaget Welin gör är inte att han för den här invändningen på tal – den kan mycket väl sätta käppar i hjulet för utilitarismen – utan misstaget är att han inte behandlar den tillräckligt grundligt. En verkligt grundlig analys av frågan skulle, misstänker jag, komma att handla om själva moralens natur.

¹¹ Ytterst litet talar förstås för att jag, utilitaristiskt sett, borde lägga pengarna på fotboll. Det spelar dock mindre roll för mitt resonemang eftersom nyttan åtminstone höjs *mer* då än om jag ger dem till Röda korset. Vad, exakt, jag borde lägga pengarna på är återigen en svårlost empirisk fråga.

uppmåna andra att lägga 100 kr i Röda korset-kassan – om så krävs genom att ge icke-utilitaristiska skäl härför. Men när det kommer till just min partikulära handling så ökar jag ju faktiskt nyttan mer genom att lägga mina 100 kr på fotboll.” Ett annat sätt att bemöta invändningen är att hävda att vi människor inte enbart kan handla som individer, utan även som kollektiv. Vi handlar fel *tillsammans* genom att inte bistå Röda korset med 100 kr var.¹² Även om denna senare förklaring är mer intuitivt tilltalande än den förra, så reser den en hel del metafysiska frågor – inte minst rörande vad ett kollektiv egentligen är. Men det är knappast rätt tillfälle att behandla dem här och nu, särskilt eftersom det inte tycks vara den senast återgivna paradoxen Welin intresserar sig för.¹³

Welin lyckas inte, som jag ser det, sätta några avgörande spikar i utilitarismens ”likkista” (s. 19). Utöver att han inte diskuterar ovan presenterade argument med tillräcklig omsorg och skärpa, bör nämnas att diskussionen också i viss mån hämmas av en inte alla gånger klar åtskillnad mellan å ena sidan utilitarismen förstådd som en normativ teori, å andra sidan tillämpad utilitarism (i det verkliga livet). Inte heller begreppen om regelutilitarism, handlingsutilitarism, utilitarism som riktighetskriterium och utilitarism som beslutsmetod hålls alla gånger isär med tillräcklig noggrannhet.

Från nytta till rättigheter. En politisk-filosofisk odysseé innehåller således en del svagheter. Och det är inte enbart i diskussionen om utilitarismen som svagheter blottas. Även på många andra håll i boken saknas intentionsdjup i argumentationen. Många gånger rinner ansatserna till kritik så att säga ut i sanden. Problemen blir ”lösta” alltför hastigt. Bokens allvarligaste brist är ”ändå vad jag skulle vilja kalla bristen på en väldefinierad ämnesinramning, och vad som därmed i själva verket tycks vara brist på ett preciserat syfte överhuvudtaget. Frågan Welin ställer i början av boken: ”hur ska säkerhet och trygghet kunna förenas med frihet?”, liksom den inledande lägesrapporten över världens tillstånd, ger när allt kommer omkring ingen vidare vägledning. Detta gör boken något svår-läst och förvirrande.

Det kan förstås vara så att Welin inte har något annat syfte än att helt enkelt ge en introducerande beskrivning av den politiska filosofin och

¹² Redan Jeremy Bentham i sin *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Oxford: Clarendon 1879), betonar att den utilitaristiska principen skall tillämpas både på individers och gruppers handlande.

¹³ Det bör nog tilläggas att inte heller den förra förklaringen är problemfri. Det förefaller t.ex. oklart varför jag bör uppmåna andra att lägga 100 kr till Röda korset. För var och en av dem gäller ju, liksom för mig, att de bidrar mer till den totala nyttan genom att gå på fotboll i stället för att bidra till Röda korset-insamlingen. Så varför då inte uppmåna var och en att lägga pengarna på fotboll?

dess centrala frågeställningar. Men då ställer sig i stället frågan varför boken överhuvudtaget skrivits. Det råder ju så att säga knappast någon brist på introduktioner i politisk filosofi/teori.¹⁴ Dessutom, som vi redan sett i överläggningen om utilitarismen, har Welin inte bara deskriptiva anspråk med sitt arbete. Oavsett vilket kvarstår förstås kritiken i övrigt.

Welin förfogar utan tvekan över betydande kunskaper inom många av de frågeställningar han behandlar. Särskilt när det gäller behandlingen av praktisk-politiska problem, i ljuset av de mer teoretiska åskådningarna, blir diskussionen riktigt intressant. Kanske just därför känns den nämnda otydligheten särskilt besvärande. Med ett klarare angivet syfte, liksom en grundligare argumentation, skulle med andra ord *Från nytta till rättigheter* vara en riktigt bra bok.

PAULO DE NARVAJA

Idéernas grotta

José Carlos Somoza

Övers. Karin Sjöstrand. Leopard 2004. 300 s. ISBN 91-7343-045-5

Platsen är Aten vid den tid då stadens intellektuella miljö lockade tänkare från den då kända världens alla hörn. En elev vid Platons akademi har fallit offer för en lömsk mördare. För att inte svärta ner anseendet för akademien gäller det att fånga mördaren snabbt. Man bestämmer sig för att hyra in Herakles Pontor (eller var det Hercules Poirot?) även känd som Uttydaren av Gåtor. Strax fylls luften av anklagelser, villospår, och falska vittnesmål. . .

Som inramning av en kriminalroman är detta inte mycket att orda om. Hade fortsättningen varit som vilken Agatha Christie-deckare som helst hade *Idéernas grotta* inte varit värd att uppmärksammas av denna tidskrifts läsare – såvida de inte råkar vara svaga för kriminalromaner förstås. Men det visar sig ganska snabbt att Somoza förutom att skriva en bitvis mycket bra deckare också har ett par filosofiska teser han vill försvara. I det följande ska jag koncentrera mig på vad jag uppfattar som den rent filosofiska argumentationen.

Först ska det sägas att Somoza knappast är den förste att utveckla filosofiska resonemang i skönlitterär form. Förutom internationella fenomen som t.ex. Sartre känner jag till minst en person här hemma i Sverige som gett sig in på detta, med kanske inte helt lyckat resultat. (Enligt min

¹⁴ Den bästa som finns på svenska är antagligen Will Kymlicka, *Modern politisk filosofi. En introduktion* (Nora: Nya Doxa 1995). Torbjörn Tännsjö, *Filosofi & Politik* (Stockholm: Manifest kulturproduktion 2000), är en annan läsvärd bok, som till skillnad från Kymlicka behandlar mer praktisk-politiska problem.